

KEMSEI ISTVÁN

Utassy József: „A kikelet fia” Összegyűjtött művek

Napkút, 2016

Lantom hiába nőtt homlokodra: / Tombol agyam tábortüze, ragyog
// El-elsírom magamat néha-néha. / Eddzétek hát damaszkuszi,
konok // bátor karddá gerincem: rokonok! / Megostromolom a Le-
hetetlent is. // Félig bolond, félig zseni vagyok.

Tényleg zseni volt. Olyat tudott, amit csak nagyon kevesen. És a korszakzárók közül való is volt egyáltalán. Összegzője annak a stíluseszménynek, ami előtte, a Nyugat korszaka után rövid időt virágzott, nyomokban pedig előlegzője egy utána következőnek, amiről nem tudjuk, lesz-e egyáltalán. Meg is verte őt a zsenik átka: a súlyos idegbaj, amiből élete végéig nem tudott kigyógyulni.

Hat éve halt meg. Hat esztendő elegendő kell legyen az értékítéletnek ahhoz, hogy a korban helyére tudjon tenni egy életművet.

Irodalmi emlékezetünk az utóbbi évtized(ek)-ben azonban súlyosan és fájdalmasan megrövidült. Komolyan veszi azt a felületesen önző feltételezést, hogy aki meghalt, nincs többé. Hogy az alkotóval együtt műve is, szavai is alászálltak a Purgatóriumba, annak mocsaras talaján penészednek, a végső döntésre és a jobb időkre vagy az Örökkévalóra várva. Mintha az új születésének egyenes előfeltétele lenne minden addig voltak elfelejtése. Mintha mindent előlről, elődök nélkül volna divat kezdeni.

Pedig hát... Körbefogatva a tekintetet hetedhét határon, nyomokban se látni akkora erejű új költőt, aki első – vagy akár sokadik – kötetében olyan súlyos ólomtömböt lenne képes letenni a magyar költészet képletes asztalára, mint a maga korában alapvető *Zúg március*. S ha volna is, akinek képessége megengedné, hogy efféle leírjon: „Égi szeszt iszom én / szilvafa alakú pohárból!” (*Jégvirág*) – nem volna bátorsága hozzá, mert annyira más a *kánon*.

Most itt van a könyv a kezünkben, súlyosan és vaskosan: a teljes életmű, versekkel, fordításokkal, drámai szöveggel, néhány kisprózakísérettel, Vasy Géza tanulmányával, munkái bibliográfiájával, felesége, Horváth Erzsébet visszaemlékezésével, búcsúszövegekkel, fényképekkel, a Napkút Kiadó és a régi jó barát Szondi György jótéteménye által. Sa-

játos, talán sohasem volt műfajú könyv: összes munkák és emlékkönyv egyben.

A *kikelet fia* alig késte le a tavaszi napéjegyenlőség időpontját: 1941. március 23-án született. 75 éves lenne. Ünnepelethetünk volna testi valójában is tavasszal, *kikeletkor*, már csak könyvével tehetjük.

Egyike volt azoknak, akiket az Úr – Ady szavával – „nagyon sújt és szeret”. Az örök árvaság sebeit stigmaként magán viselő világháborús árva, akit krisztusi korban korán padlóra küld a betegség, fiát elvesztő apa: rá gondolni is hátborzongató. A *Csillagok árvája* kötet után meg is török, el is komorodik, meg is keményedik egy időre addig garabonciásnak induló költészete, amiről csak az elkényelmesedett gondolkodók állítják, hogy közelebbről Nagy Lászlóval és Juhász Ferencével rokon. Vélhetően a magyaros versformák művelése, a népi hangvétel és némi szürrealisztikus nyelvhasználati beütés okán. Holott a rokonság nagyon is távoli, talán csak a rég-volt ősök – Arany és Petőfi – közegek bennük, de egyben elválasztók is. Juhászban és Nagy Lászlóban több a *tempó*, Utassyban pedig uralkodó az *átvillanás* az egymást váltó jelentéssíkok között. Olyan közelebbi rokonokat sejt itt az ember, mint Sinka és Kormos – persze csak képletesen, hiszen Utassy verséhez képest Sinkaé balladásabb, mítosz-közelibb, Kormosé személyesebb. És egyetlen őst – merjük kimondani! –: Petőfit. Petőfivel éppen az a racionális szemlélet köti össze, amit tanulmányában Vasy Géza is észrevesz, de nem bont ki: „Utassy szemlélete alapvetően racionális. Nem rejtélyesnek, megismerhetetlennek tartotta a világot, hanem beláthatónak és megérthetőnek, ahol a jelenség és a lényeg, a kép és a jelentés közti út bejárható.” Racionalitás és indulat. Otthonlét a világban és a haza bármely szegletében, de otthonlét az emberségben is. És legalább akkora indulati töltés van verseiben, mint Petőfiében: „Szervusz, falum! Hát

alig ismerek rád! / Hová tűntek a mohos zsuptetők?
/ Sutok, ámbitusok, mestergerendák?! / Szervusz,
falucska! Alig ismerek rád. // Te megifjodtál, én
megöregedtem. / Csönded értem ragyog már, tem-
ető! / Hogy is tudnák köszönteni szebben: / te
megifjodtál, én megöregedtem.”

Ki tagadhatná: az *Alig ismerek rád* című vers egy modern Petőfi hangja? Nemcsak megszólításában, felkiáltásaiban, hanem az ellentézés kedvelésében, használatában is. Utassy-nak tehetsége és kellő merészsége is megvolt ahhoz, hogy folytassa a már a maga korában is folytathatatlant: Petőfit.

Nem is várható el, hogy bárki azonnal felismerje ezt a félreismerhetetlen hangot, attitűdöt. Rengeteg idő telt el azóta, és rengeteg korszak morzsolódott fel az időben. Petőfit se olvas mindenki. És legfőképpen és természetesen: nem úgy, hogy az a két költészet mértékadó összehasonlításához elegendő volna. S ki is gondolna annyi költői forradalom, annyi izmus, modern és kevésbé modern létérzés, elidegenedés után, a 21. század elején éppen erre, a Petőfi-mértékű költői szabadságra?

Egy pengeél szélességű utat hagytak neki az elődök, Utassy felfedezte benne a magáét, és végigment azon, mégpedig úgy, hogy sohasem ingott meg, s varázslatos egyensúlyérzékének köszönhetően sohasem csúszott le róla. Nyelvezetében, fogalmi rendszerében nem találhatunk semmi bonyolultat, úgynevezett létfilozófiai mélységet, de a Kormoséhoz hasonló varázslatosságot is alig. Költészete leginkább makulátlan tiszta indulatával lepi meg olvasóját. Minden kockázat nélkül kijelenthető, hogy Utassy az újabb magyar líratörténet legegyszerűbben s ugyanakkor a legpontosabban fogalmazó költője volt. Egy kötéláncos biztonságával nyúlt olyan, „komoly” költők által megvetett formához is, mint a bökvers, ami néha haiku mélységűvé szelődött, néha csupán annyi volt, mint egy-egy messze szóló kurjantás.

Bármit meg tudott verselni egy fűszáltól az égi magasig, az ún. gyermekverstől a madarak énekéig, míg eljutott a végső összegzésig, a *Lírai naplónak* is nevezett *Kálvária-énekig*. Külön könyv ez az Utassy-oeuvre-ben, meglepően kevesen – mindössze hárman – is szemlézték, hangja annyira elűt az életműtől. A huszonnégy darabból álló hosszúversben több a személyesség és a vallo-másosság, mint az azt megelőző vagy éppen az azt követő versek halmazában. Nem véletlen. A meghi-

básodott gondolat kegyetlen játéka uralják a költeményt. Átcsúszások a valóból az irreálisba s vissza a szenvedés pokoli bugyraiba. Az egészet uralja egy – Utassytól némiképp idegen – borzalmak felé irányuló szürrealisztikus szemlélet, amit a kompozíciós fegyelem s a szarkasztikus humor emel a jelentős költemények sorába.

Ha már a teljes életműről beszélünk, mindenképpen szólni kell a gyermekversíró és a műfordító Utassyról, már azért is, mert mindkét késztetésnek irodalomtörténeti fontosság tulajdonítható.

A kiindulópont a kora hetvenes évek, az *Elérhetetlen föld* (1969) megjelenése utáni időszak. Az ok pedig két, ma már klasszikusnak számító költő: Kormos István és Nagy László közvetlen hatása a korabeli fiatal nemzedékre. A Móra Kiadó szerkesztőségében dolgozó s a Vackor-remekműveket író Kormos gyermekversek írására ösztönözte fiatal barátait, a bolgár népköltészet legjavát s a legjelentősebb bolgár költőket fordító Nagy László pedig a bolgár irodalom felé irányította figyelmüket. Amúgy is divatja volt mindkettőnek. A Weöres-kötetek – a *Bóbita* és a *Zimzizim* – megjelenése, valamint Nemes Nagy Ágnes, Zelk Zoltán és a többiek gyermekkönyvei széles és igényes olvasóközönségre találtak. Kereskedelmi műszóval élve: találkozott a kínálat és a kereslet olyan, gyermekversben tehetségek esetében is, mint Utassy vagy Kiss Benedek. Az Utassy-gyermekvers a Weöreséhez áll közel életszeretében, játékoságában és ritmikájának rokon vonásaiban egyaránt. Ebben a pajkosságban érvényesül a Vasy Géza megállapította racionális világlátás igazán.

Könyvnyi szép bolgár verset is fordított Utassy, öt költőtől: Nino Nikolovtól, Ivan Canevtől, Marin Georgievtől, Borisz Hrisztovtól és Ivan Boriszlavovtól. Kötetben ezeket a fordításokat először az Orpheusz Kiadó adta ki 2000-ben. A korabeli politika különös játéka-ként a magyar író Bulgáriába juthatott ki a legkönnyebben. Volt idő, amikor a bolgár és a magyar írószövetség között működött legelőbbben a kapcsolat. Többen a költők közül valamennyire meg is tanultak bolgáruul, a bolgárok pedig magyarul. Jó példa erre a szoros együttműködésre a Kiskunfélfegyházán élő Gencso Hrisztovoz költő-műfordító, aki egyképpen mondható bolgár és magyar költőnek is.

Még a zseniális művészek esetében is lehetséges, hogy az illető nem minden műfajban alkot nagy-

szerűt. Ilyen esetlegesség jellemzi például három novellakísérlését és *Betlehem csillaga* című, rockopera-hoz készült drámai szövegválogatását. Kontrasztjai ezek a verseknek annyira szembeűnőek, hogy csak is ebben, a teljes életművet tükrözű kiadásban lehet helyűk, akkor is a teljesség és nem a minűsűg okán.

Arra bűsűgesen elegendű kűltűszete, az arról, a kűnyv által tulajdonba vett teljes tudás s az azt lezárű gyűnyűrű bűcsűverse, az *Elkűszűnű*: „Esteledik. / Álomba fűtyűli magát a rigű, / keveset pityeg még, / s mire kinyűlnak a mennyei virágok, / lassan elszenderűl. // Jű éjszakát, fiűk, / szűp álmokat, lányok.”

OLÁH ANDRÁS (1959) Mátészalka

OLÁH ANDRÁS

Szentmártoni János: Szomjúság

Magyar Naplű, 2016

Van helyzet, amikor a versekbe zsugorított gondolat regénnyű szűvevényesedik. Mert a tème (a már többszűr megűrt emlék) kikűveteli az alkotűtűt, hogy egy más dimenziűban is hangsűlyt kapjon. Mert a műlt terhétűl valű szabadulás vágya újra és újra kibombantja a bennűnk feszűlű indulatot, ami ott nűvekszik – mint kűrosan burjanzű sejt – a szűvben, az agyban, a lélekben. Ki kell hát mondani újra. Ha nem tennűnk, pusztítana, emésztene, megfojtana. Pszichoterápia – gondolhatnűnk. Ám sokkal több annál.

Szentmártoni János regénnyűének kűzűppontjában egy kiűresedű emberi kapcsolat – egy házasság folyamatos és megállíthatatlan leűpűlése áll. A szerzű maga sem tagadja, mi töbű, a vele készűlt interjúkban meg is erűsűti, hogy a mű töbű ponton önéletrajzi ihletűsű. Aki pedig olvasta, ismeri Szentmártoni verseit, a regénnyű lapjain visszatérű motívumokat fedezhet fel.

A szeműlyes sors, a szeműlyes hang hitelesűti a kűnyvet. Egy irodalmi mű persze sohasem lehet a valűsűg szolgai műsolása. Ez sem az. Sokunk sorsa kűszűn vissza a regénnyűt olvasva. Mert hasonló érzésekkel és emlékekkel szűksűgszerűen magunk is birkűzűnk. Hiszen ugyanazon kor gyermekei vagyunk.

Lehetne generaciűs regénnyűnek is tekinteni, de ez is csak leszűkűtűne az igazsűgot. Ez a kűnyv töbű annál. Olyan emberi problèmákat feszeget, amit hatvűnyozottan tapasztalunk a jelenkorban (saját életűnkben vagy kűrnyezetűnkben), ugyanakkor sohasem volt idegen az embertűl.

A kapcsolatok elszűrkűlésének veszűlye, az érzelmi frissesség hiánya az emberi lét kezdete óta kísűrt. Csak a kűlűnbűzű korok embere másként reagált rá. Legtűbűbszűr alkalmazkodott a kűrnyezete által elvűrt viselkedűsi formákhoz. Kapaszkodűkat keresett. S ha máshol nem, a hitben megtalálta azokat. Vagy egyszerűen csak elfogadta a sorssze-

rűsűget. Beletűrűdűtt a megvűltoztathatatlanba, és végigjárt-a-szenvedte a kiműrt utat. Talán ez az a pont, amiben jelentűsen kűlűnbűzűk a jelenkor valűsűga minden korábbitűl: ebben a felgyorsult világbn mintha nem lenne elég fogűdűzű, mintha az egyre szeműlytelenebbű valű tűrsadalom a teljes kiűgűés felű taszítaná az embert.

A regénnyű hűse a Fűrfi és a Nű. Nincs nevűk. Barmelyikűnk lehetne. Valakik ők a sok kűzűl. A szereplűk névtelensűge azonban másra is rámutat. Jelzi például azt, hogy mennyire elszeműlytelenedett a világb. Ugyanakkor erűsűti azt a ténnyt is, hogy harcuk a fűrfi és a nű őrűk kűzdelme. Mert a fűrfi és a nű nemcsak kiűgűszűti, de őrűktűl fogva pusztítja is egymást. A legjelentűsebb problème pedig az, hogy nem hallják meg egymás szavát. Elbeszűlnek egymás mellett. Sérűlmeiket hánytorgatják, sebeiket nyalogatják, de a másíknak okozott sérűlűst észre sem veszik. Felelűssűgűket a másíkra hárítják.

A szembenállás, a folytonos kűzdelem falakat emel, bezárkűzűshoz vezet. A regénnyű szereplűi nem tudnak mit kezdeni az elszűvűrosodű érzelmekkel. A valűsűg sokirűnyű. Tűplálkűzik a magánybűl, a tehetetlensűgbűl, az idűzavarbűl. Mindezt megspékeli néhány maguk gyártotta komplexus: a szabad akarat (a vűlt szabadság, az őrűállűsűg) elvesztésétűl valű fűlelem, a fűltűkenysűg, a kisebbrűndűsűgi érzűs stb. Marad egy fűlig vagy tűredűkesen megűlt élet, telve az elveszett illűziűkra valű folytonos visszatekintűssel, sűvűrgűssal – és őrűkűs hiányérzettel.

A cselekműnyhez egy űvszűm is kűtűdik: 1999. Hogy miűrt fontos az idűpont? Fontos-e egyáltalán, hiszen a tűrtűnet jűtsűzűdhatna akarmikor. Nyilván a szerzű is úgy akarta, hogy legyen néhány konkrét utalás a valűsűgazonossűgra. Hiszen a regénnyűen keresztül kortűrsait szembesűti őrűmagukkal.

A mű cselekműnye szerint egy őrűgedű, magányosan élű újsűgűrű, aki sok űvtizedes, lűtsűzűlag si-